Varahar Mukoo k.h.

॥श्री॥

1/1949

॥सत्याकलमाचातपरीक्षाचेवेद

14677E

38 C 21

॥श्री॥

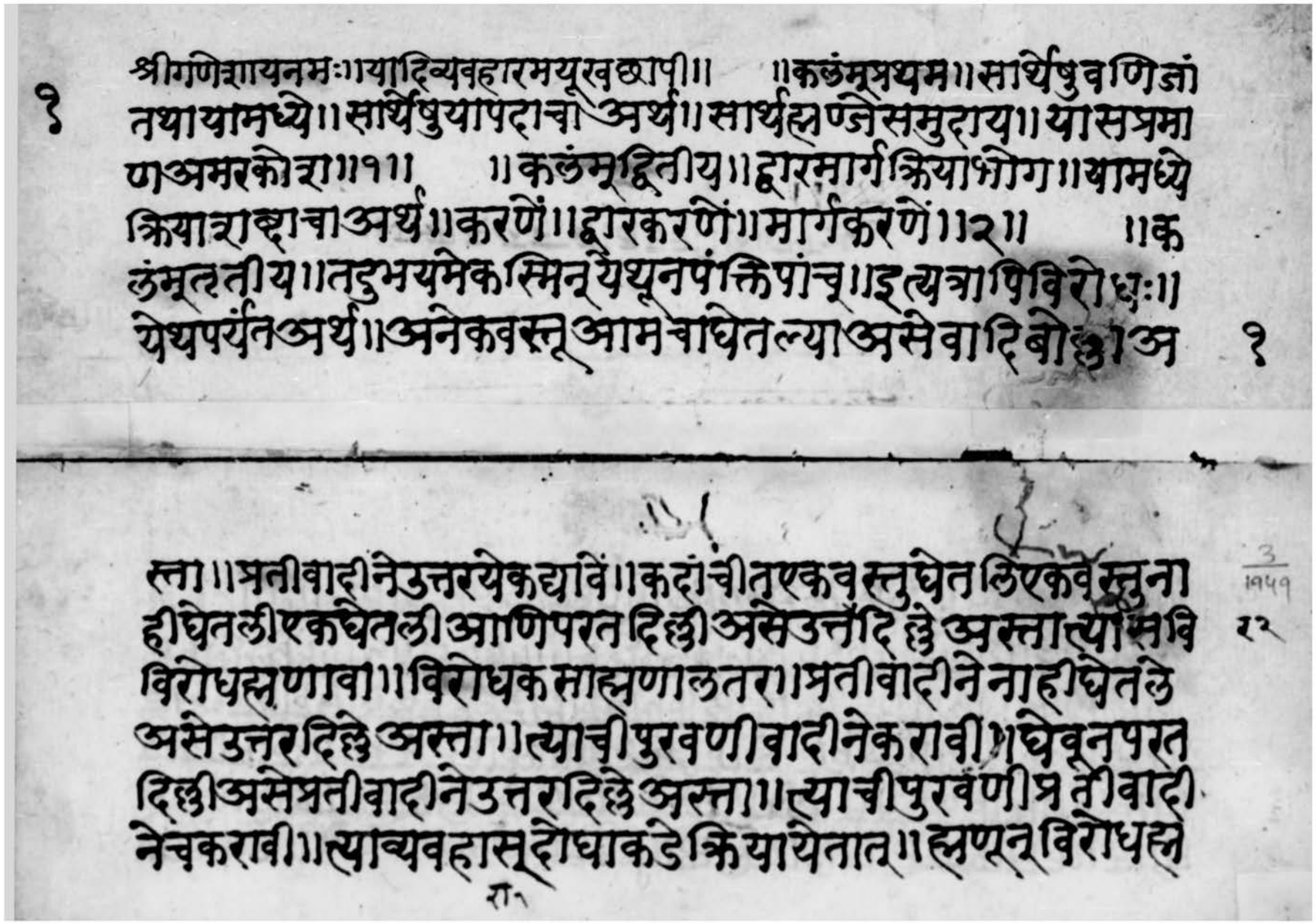

श्रीगणेशायनमः॥याव्यवहारमयूखछापी॥ ॥कलंमूप्रथम॥सार्थेषुवणिजां
तथायामध्ये॥सार्थेषुयापदाचा अर्थ॥सार्थह्मण्जेसमुदाय॥यासप्रमा
णअमरकोशा॥१॥ ॥कलंमूद्वितीय॥द्वारमार्गक्रियाभोग॥यामध्ये
क्रियाशब्दाचाअर्थ॥करणें॥द्वारकरणें॥मार्गकरणें॥२॥ ॥क
लंमूतृतीय॥तदुभयमेकस्मिन्येथूनपंक्तिपांच्॥इत्यत्रापिविरोधः॥
येथपर्यंतअर्थ॥अनेकवस्तूआमचाघेतल्याअसेवादिबोलो॥अ ?

स्ता॥प्रतीवादीनेउत्तरयेकद्यावें॥कदांचीतुएकवस्तुघेतलिएकवस्तुना
हीघेतलीएकघेतलीआणिपरतदिल्ही असेउत्तरदिल्हे अस्ता॥त्यासवि
विरोधह्मणावा॥विरोधकसाह्मणालतर॥प्रतीवादीनेनाहीघेतले
असेउत्तरदिल्हे अस्ता॥त्याचीपुरवणीवादीनेकरावी॥घेवूनपरत
दिल्ही असेप्रतीवादीनेउत्तरदिल्हे अस्ता॥त्याचीपुरवणीप्रतीवादी
नेचकरावी॥त्याव्यवहासदोघाकडेक्रियायेतात॥ह्मणून्विरोधह्मे

3
1949
२२

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

श्रीगणेशायनमः॥याव्यवहारमयूखछापी॥ ॥कलंमप्रथम॥सार्थेषुवणिजां
तथायामध्ये॥सार्थेषुयापदाचा अर्थ॥सार्थम्हणजेसमुदाय॥यासप्रमा
णअमरकोशा॥१॥ ॥कलंमद्वितीय॥द्वारमार्गक्रियाभोग॥यामध्ये
क्रियाशब्दाचाअर्थ॥करणें॥द्वारकरणें॥मार्गकरणें॥२॥ ॥क
लंमतृतीय॥तदुभयमेकस्मिन्यथोनपंक्तिपांच्॥इत्यत्रापिविरोधः॥
येथपर्यंतअर्थ॥अनेकवस्तू आमचाघेतल्याअसेवादिबोलोअ १

स्ता॥प्रतीवादीनेउत्तरयेकद्यावें॥कदांचीतएकवस्तुघेतलिएकवस्तुना
हीघेतलीएकघेतलीआणिपरतदिल्ली असेउत्तरदिल्ले अस्ता त्यासवि
विरोधम्हणावा॥विरोधकसाम्हणालतर॥प्रतीवादीनेनाहीघेतले
असेउत्तरदिल्ले अस्ता॥त्याचीपुरवणीवादीनेकरावी॥घेवूनपरत
दिल्लीअसेप्रतीवादीनेउत्तरदिल्ले अस्ता॥त्याचीपुरवणीप्रतीवादी
नेचकरावी॥त्याव्यवहासदोघाकडेक्रियायेतात॥म्हणूनविरोधम्हे

3
1959
१२

णावा ॥३॥ ॥कलंमचतुर्थ॥क्षत्रियादीन्प्रतियापासून॥स्वनि
ज्ञेधने॥येथपर्यंतोपंक्तिचाअर्थ॥पुत्रप्रतिग्रहविधायकवसिष्ठवाक्य॥
पुत्रदानविधायकमनुवाक्य॥हिदोन्हीवाक्येसर्वजातीप्रति पुत्रप्रतिग्र
हविधायकव पुत्रदानविधायकेझालीआहेत॥त्यांत ब्राह्मणावि
षयीमुख्यप्रतिग्रहसंभवतो॥वमुख्यदानसंभवते॥क्षत्रियादिकजेत्या
विषयी॥गोणप्रतिग्रहसंभवतो॥त्यांतमुख्यब्राह्मणजे॥वाच्य॥गोण २

ब्राह्मणजेलक्ष्य॥क्षत्रियादिकांप्रतिगोणप्रतिग्रहविधायकवाक्यजाहाले॥तेच
वाक्यब्राह्मणाप्रतिमुख्यप्रतिग्रहविधायकहोणारनाही॥ 5/1949
वलक्षणा॥अशीदोनत्यांतस्वस्वत्वोत्पत्तिप्रयोजकव्यापारावर॥प्रतिग्र
हधातूचिशक्तिआहे॥भार्यात्वपुत्रत्वादिप्रयोजकव्यापारावरत्याधातू
सलक्षणाआहे॥ब्राह्मणीनएकपहिलाअर्थमुख्य॥वदुसराअर्थगोणझा
हाला॥शक्तिलक्षणारूपवृत्तिहयेकइनएकदामुख्यार्थाचावगोणा र्थी॥

याचा बोध होणार नाही ॥ म्हणोन हा वृत्तिद्वय विरोध यापदाचा अर्थ जाणावा ॥ पुत्रप्र
तिग्रह विधायक वाक्य ब्राह्मणाप्रति च विधायक ॥ क्षत्रियादिकाप्रति नहे ॥ असे म्ह
णता येत नाही ॥ याचे कारण की ॥ गौन कवाक्यांत क्षत्रियादिका स्मृ ॥ प्रतिग्र ह
अधिकार सांगीतल्या वरून ॥ असे च ब्राह्म विवाहे करून ॥ क्षत्रिया दिकन्येचा विवा
ह ब्राह्मणाने केला असता ॥ मुख्य दान प्रतिग्रह संभवत नाही ॥ परंतु ॥ गौण प्रतिग्र
ह दान संभवतात ॥ ब्राह्मणाने ब्राह्म विवाहे करून ब्राह्मणाची कन्या केली असता ॥
येथे मुख्य दान प्रतिग्रह संभवतो ॥ एवं च ॥ ऐसेही वृत्तिद्वय विरोध आला ॥ क्षत्रियादि ३

का प्रति ॥ ब्राह्मणादि विवाह प्रवृत्ती जी ती हि सर्वांस दृष्ट च आहे ॥ एतद्विषयी कोणी ही शंक
रीत नाही ॥ यास्तव ॥ पुत्रादिका चे जे दान ॥ तंत्ररत्न नामक जो ग्रंथ त्यांत ॥ पार्थसारथी मि
श्रजे बोलतात ॥ लोकांत ॥ स्वभार्या स्वपुत्र स्वकन्या असा व्यवहार आहे ॥ याजकरिता ॥
स्वभार्यादिकावर ॥ स्वत्वकल्पना येथील ॥ अशी जी शंका ती घेवू नये ॥ कारण की ॥ स्वपि
तास्वमाता असा लोकांत व्यवहार आहे ॥ असा पित्रादिका वर व्यवहार ॥ असू नहि स्व
त्व नाही ॥ परंतु ॥ ज्ञातित्व आहे म्हणोन ॥ स्वपिता इत्यादि व्यवहार झाला आहे ॥ तसे
च भार्यादिकावर हि स्वत्व नाही ॥ ज्ञातित्व आहे म्हणोन ॥ स्वभार्या असा व्यवहार आहे ॥

7
1949

ज्ञातिवाचकहि॥अमरकोशांत [illegible]हि॥स्वराद्दृष्टोतस्मात्व्यवहारमयूखयाग्रंथात्र॥॥
आद्यायमार्यादिकावरस्त्वतनाही॥असानुआहे॥४॥ ॥कलंम्पंचम॥जन्मज्ये
ष्ठेयपून॥बाध्यतेयेथपर्यंतपंक्तिचाअर्थ॥कोणीयेकस्त्रीस॥ह्रुवंकरोनपुत्रजाहाले॥
त्यांतप्रथमजोजाहाला॥त्याचेनामग्रहण॥सुब्रह्मण्यानामकर्म॥मात्रागयी॥यज्ञो
तपहिल्यानेउच्चारणकरविलागते॥तसेचूनाम॥करण्याविषयी॥पहिल्यानेजो जाहा णकर५
ला त्याचेचूनामकरणपहिल्यानेकरावे॥दोहीकर्म्माविषयी॥पहिल्यानेजोजाहाला
॥त्यासचू॥ज्येष्ठआहे॥दोहीमनुवचनांचातात्पर्यार्थहाचू॥पिंडसिध्यादिवैद्यग्रंथी॥ ५

मागूनप्रसूतजोजाहाला॥त्यालाज्येष्ठआहेपरंतु॥मनुवचनेकरून[illegible]ज्येष्ठ॥ब्रह्मण्या कानादिकार्यांत॥ज्येष्ठत्वबाधीतआहे॥कस्यावरूनह्मणाल[illegible]स्त्री
लेवचन॥श्रुतिमूलकनहे॥श्रुतिमूलकजेअसेल॥तेचू आचाराविषयीप्रमाण॥भा
गवतादिपुराणवचनेजीआहेत॥त्यांतदुसऱ्यानेजोजाहाला॥त्यालाज्येष्ठसागीत
लेआहे॥तेहीवडुस्मृतिविरुध्दआहे॥ह्मणून॥घेतायेतनाही॥पुराणगत॥स्मृतिविरुध्द
आचारबहुतआहेत॥तेग्रहणकरीतनाहीत॥५॥ ॥कलंमषष्ठम॥अयंनिषे
धःपौत्रन॥अपास्तपर्यंत॥जापंक्तिआहेतत्याचाअर्थ॥अनापत्काली॥पुत्रदेवूनये॥

५ ह्मजो निषेधनो पुरुषार्थ ॥ पुरुषार्थ ह्मणजे काय ॥ पुरुषनिष्ठ जो प्रत्यवाय ॥ तज्जनक जी
क्रिया ॥ त्याचा जो अभाव ॥ त्याला च पुरुषार्थ ह्मणावा ॥ कर्तव्यह्मणजे ॥ यज्ञयागादिरूपक
र्तुनिष्ठ जी योग्यता ॥ तज्जनक जी क्रिया ॥ त्या क्रियेचा जो अभाव ॥ त्या ला कर्तव्यप्रतिषेध
तो ह्मणावा ॥ ह्मा प्रतिषेधजो कर्तव्यनव्हे ॥ असे विज्ञानेश्वर बोलतात ॥ हे संभवतनाही ॥ वाक्येक
दून ॥ अदृष्टार्थजाहाला अस्ता ॥ कर्तव्यतयेतनाहि ॥ अथवा ॥ अपवादपरिहाररूपदृष्टा
र्थत्व अस्ता ॥ तरिही ॥ यावाक्यास पुत्रदानाभावेकदून च ॥ अपवादपरिहारकरावा ॥ अशी
नियमांची ॥ तात्पर्यकल्पनाकरावी ॥ नकेली अस्ता ॥ वाक्यव्यर्थ होयील ॥ याजकर्ता ॥ पूर्वो
क्त नियमांची च ॥ तात्पर्यकल्पनाकरावी ॥ अशी कल्पनाकेली अस्ता ॥ नियमाहून अन्य ५

अदृष्टकल्पनाकरावी च [illegible] लागेल ॥ तस्मात् ॥ अदृष्टार्थत्व च मानावे ॥ नियमातिक्रमकेला अस्ता
॥ कार्यविशेषिअदृष्टसिद्धिहोणारनाही ॥ कोणियेकआपत्काल ॥ अनापदि असाअर्थ
करावालागेल ॥ देयात यापदाचाअर्थ ॥ नदेयात असाकरावा ॥ तेहाप्रतिषेधविरोधहोयी
ल ॥ तेकाआपत्काल ॥ देयातामित्रिकाल ॥ वाक्यार्थत्यागकरावालागेल ॥ याजकेरि
तानिषेधार्थकर्तव्यावाक्यास ॥ संभवतनाही ॥ कायतर ॥ आपदिपुत्रदाननिमित्तत्व मात्र
बोधकवाक्यहे होते ॥ असेयहणेन्यायात ॥ यासारिखे ॥ याज्ञवल्क्य ॥ आपत्काल ॥ नि
मित्तत्व स्वीकारकेला अस्ता ॥ आपत्काली ॥ पुत्रदाननकेलेतर ॥ त्यास प्रत्यवायलागेल ॥ अ
सेह्मणतायेतनाही ॥ यानेकारणकी ॥ दास्त्रिमपदास ॥ इत्यक्तिग्राहकहेवचनजाहाल्यावरून ॥

11
1949

संज्ञालक्षणजेनाम॥संज्ञीलक्षणजेवाक्य॥संबंधलक्षणजेशक्ति॥असाचूअर्थ॥आपत्कालनिमित्तक॥दानविधा
यक॥वाक्यनहे॥पूर्वोक्तिदूषणेकरून चू॥कोणीअरोगिणींउद्देहेतू॥यावाक्यासू॥रोगिणींनोद्देहेतू॥अ
सेप्रतिषेधा र्थकतेमानूनहानिषेधदाकलाअस्ता॥उपभोगादिरूपदृष्टविरोधभासहोतो॥सं
स्कारविशेषरूपभार्यात्व॥उत्पन्नहोतनचआहे॥लक्षणनअसाकोणीअर्थबोलतात॥परंतु॥
हाहिअर्थपूर्वोक्तिस्वार्थत्यागादि दूषणेकरूनखंडीतजाहाला॥६॥ ॥कलंमस
मम॥स्यादयंप्रतिषेधः॥याजपासून॥अपास्तापर्यंतअर्थ॥ज्येष्ठपुत्रेदद्यात॥हानिषेधदा
त्यासू॥केहाहोयील॥ज्येष्ठपुत्रदानिषेधबोधकहेवचनहोयील॥तरदात्यासनूहोयील॥ते
चूनिषेधबोधकलचू संभवतनाही॥पुत्रीभवतियावाक्यापासून॥पित्रृणपरिहाररूपपुत्रि

त्वमात्र॥प्रतिपादनहोते॥निषेधप्रतिपादनूहोतनाही॥अतएवउत्तरार्धंति॥पित्रृणापासूनमुक्त
जोहोतोतो पि त्राचेसर्वद्रव्याचास्वामीहोतो॥दत्तकपुरुषचूहोतो कन्याहोतनाही॥यांचेका
रण॥सज्ञेयोदत्रिमःसुतः॥यावाक्यांत॥पुंल्लिंगांततछब्देकरून॥मातापित्रृकर्तृकत्रीतिजलगु
णक॥आपत्निमित्तकदानकर्मभूतसज्ञातीय॥पुरुषबोधनचू॥जाहाल्यावरून॥जसेतम
ध्यापयतेति॥यावाक्यांततछब्देकरून॥अथवापंब्राह्मणेपुंस्त्वउपनयानादि॥अनेकगुण
विशिष्ट॥पुरुषचेबोधनहोते॥स्यामाणेचू॥दत्तकाविषयी॥पुरुषाचेंचूबोधनहोते॥याज
कशिता॥कन्यादत्तक होतनाही॥यायुक्तिवरून॥क्रौर्ममनियं॥हेव्याकरणसूत्र॥दत्रिम

शाद्जो मम्प्रत्ययांत त्याचा अर्थ॥दानिकरून निष्पत्ती कन्यापुत्रावर समान याजक करिता॥
दत्रिमशाद्क कन्याबोधक होयील॥असेकोणी म्हणतात॥तेही पूर्वोक्तियुक्ती करून खंडीतजा
हाले॥७॥ ॥कलम अष्टम॥ ॥दौहित्रीभागिनेयश्च॥येथून॥अपास्तपर्यंतया
चा अर्थ॥सोमयागप्रकरणी॥दंडेनदीक्षयति॥असेवाक्य॥आहे॥तेणेकरून॥औदुंबर
दंड॥दीक्षोपयोगी पडलाहोता॥म्हणोन॥भूतकार्योपयोगी दंडजाहाला॥त्यादंडास॥
मैत्रावरुणायदंडंप्रयच्छति यावाक्यार्थांत॥उद्देश्यत्वसंभवतअस्ता हि टाकून॥दं
डीप्रेषणानन्वाहिति यावाक्यास॥प्रेष म्हणजेमंत्रविशेष॥त्याचेउच्चारण कर्तृत्व ७

यास७

मैत्रावरुण॥मैत्रावरुणप्राप्त होणार॥मैत्रावरुण भाविकार्योपयोगी 15/1947
पडलाम्हणून॥भाविकार्योपयोगी जोमैत्रावरुण त्यालाचउद्देश्यत्व॥अंगीकार
केलाआहे॥त्यान्यायेकरून॥भाविकार्यापत्तरण॥परिहारतत्कर्तृशूद्रजाहाला म्ह
णून॥षष्ठवचनासच॥चतुर्थ्यर्थजेउद्देश्यत्व॥तदर्थकत्वमानून॥शूद्रोद्देशेकरूनच॥
दौहित्रभागिनेयसंबंधविधानकरावे॥त्यास्तदौहित्रभागिनेयहेच॥शूद्रास पुत्रहोता
त॥शूद्रासविधेयत्वनाहीम्हणून॥इतरपुत्रहोतनाही॥शूद्रासउद्देश्यत्व॥अंगीकारकेला
अस्ता॥दौहित्रभागिनेयशूद्रासे च॥ब्राह्मणासनाही असाअर्थ॥प्राप्तहोयील॥ते

८ कापरिसंख्यारूपदोष प्राप्तहोयील।।तस्मात्।।दोहित्रमाग्निेय शूद्रासचमुख्य।।दोहि
त्रमाग्निेयनसलेतर।।सजातीयशूद्रदत्तकघ्यावा।।शूद्राणांशूद्रजातिषु।।यावाक्यां
त।।जातीपदजेआहे।।तेदोहित्रमाग्निेयपरच्।।असेम्हणतायेतनाही।।कारण
की।।एकेस्मृतीत।।सामान्यवाक्यवविशेष वाक्य।।दोहीतून जेसामान्य।।वाक्यवि
शेषावर पर्यवसानकरिता।।येतनाही।।कायतर।।व्यर्थपडेलम्हणून।।यारीतीनेच्।
अर्थ हैतनिर्णयग्रंथांत।।आमचेतीर्थरूपानी हि।।असाच्निर्णयकेला आहे
शिष्टांचाआचारही असाच्आहे।।असाअर्थनिर्णयझाल्यावरून।।निषा ८

दस्यप्ति।।सवेदीककर्माविषयी।।अधिकारजसाआहे।।तसाशूद्रासहि।।वैदिक
दत्त होमाविषयी।।अधिकारसिध्दजाहाअस्ता।।स्मृतिविवेक ग्रंथांत।।वैदिक
मंत्रसाध्य।।जोदत्तहोम।।प्रतिग्रहाचागयी .शूद्रास् .अधिकारनाही।।ह्म
णोनसांगीतले आहे।।तेअसंगत।।८।। ।।कलंमूनवम।। ।।
यदुक्तंकालिकापुराणे।।येथून।।पुस्तकेपहाविनात्।।येथपावेतोयाचा अर्थ।।अ
गाहेराजा।।पालकपित्यागेविकडून संस्कृतजोहोती .तीच्पुत्रहोय।।जनकपि
त्याचागेविकडून्च।।उक्तसंस्कारसंस्कृतजाहाअस्ता।।पुत्रत्व प्राप्तहोतनाही।।

17/1949

140778

चौलोपनयनही दोन्ही च पालकाचा गोत्रेकडून॥संस्कारजांस जाले आहे
ता॥तिचदत्तपुत्रह्मणावि॥पालकगोत्रेकडून॥संस्कारनकरिता दत्तविधाने
नकेलअस्ता तोदासचहोतो॥मालकेहोणारनाही॥पांचवर्षानंतर दि
त्तविधानकरून पुत्रघेतलाअस्ता॥तोदत्तपुत्रहोतनाही॥याजकरिता॥पां
चवर्षाचापुत्र घेवून पुत्र स्वीकरावी॥अशीजीवचने आहेत॥तोभिन्न
गोत्रपरजाणावी॥सगोत्राचाशास्त्रार्थ हानके॥आचूडांतयाग्निकाणी आ
ड्.आहे॥तोचचूडासंस्कारसहितघ्यावा॥असाअर्थ बोधितो॥मर्यादार्थक

असाह्मटलाअस्ता॥चूडोपनयनसंस्कारः॥यावचनाशी विरोधयेयील॥
याविचाराचीवचने कालिकापुराणांत॥असल्यासहाविचारघडेल॥दो
नतीनपोथ्यापाहिल्या॥परंतु[illegible]॥येकाहीपोथीतनाही॥येकाहीपोथीत॥ही
वचनेनाहीत॥०॥ ॥कलंमदत्तम॥ ॥तथाहीपुत्रप्रतिग्रह
स्ययेथून॥उक्तमेवेति दिक्॥येथपर्यंतअर्थ॥मागूनदत्तकदानप्रकारी॥
त्यांतकेवलदत्तकएका॥वद्यामुष्यायणएका॥ह्मणूनसांगीतला॥केवलदत्त
कह्मणजे॥प्रतिगृहीत्याचावदणाराचमाउभयतोचाहापुत्र॥असानिश्च

19
1949

१० यनकरिता जोदत्तकहोतो ॥ तोकेवळदत्तक म्हणावा ॥ पूर्वोक्तनिश्चयेंक
रून जोदत्तक जाहाला ॥ त्यासच द्यामुष्यायण म्हणावा ॥ उभयांतून जो पहि
ला याणेंप्रतिग्रहीत्याचे कुलांतील जेमृत अस्तील ॥ त्यांचेश्राध्धकरावे ॥
जनककुलातील श्राध्धकरूनये ॥ त्याचेकारण ॥ पुत्रप्रतिग्रहिष्यन्इति
॥ वसिष्ठवाक्यजे ॥ प्रतिग्रहविधायक झालेआहे ॥ त्यांतहितोयेत । पुत्रप
दआहे ॥ हितीयेकडूनसाध्यस्वरूप भाव्यत्व बोध्यहोते ॥ लोकातजन्यत्व
विशिष्टपुत्रत्वे जे त्यालाच पुत्रम्हणतात ॥ असेपुत्रत्वप्रतिग्रहसाध्यहो १०

× पुत्रत्वादेवस्पुत्रत्वेनजन्याधारकत्वावरलक्षणाअंगीकारकरून ॥ ९

णारनाही ॥ त्याकारणेकडूनही ॥ तादृशजेकार्य ॥ त्याकार्यांते । उत्पन्नकरणारजे अदृष्ट ॥ ते
चूरयेपुत्रत्वमानावे ॥ तेचअदृष्टप्रतिग्रहास ॥ भाव्यअसेअंगीकारकरावें ॥ यास्तव ॥ 21/1949
प्रतिग्रहीत्कुलाचेठायी ॥ पित्रादिसंबंधीजीकार्यें ॥ तीकार्येयाणेकरीतअसावी ॥ हा
चअभिप्रायघेवूनमनुबोलतोहे ॥ जनकपित्याचे गोत्रद्रव्यदोही केवळदत्तकहो तो
त्यालानाही ॥ कालेणेंकरून ॥ जापित्याचे गोत्ररिक्थश्राद्धजाहालेआहे ॥ त्यापित्याशी
सापिंड्यादिप्राप्तहोते ॥ याकारणास्तव । दिणाराचाश्राध्धादिकाचि निवृत्तीहोत्ये ॥
गोत्ररिक्थेंजाचीआहेत ॥ त्याचेचसापिंड्यजे येजाहे ॥ तेथेगो त्ररिक्थेदोहीहि

ते ९

११ येतात ॥ संवित्पदाचा अर्थ बहूत ठिकाणी असे च येते ॥ दात्रिमल्लणजे केवळ दत्तक घ्यावा ॥
कालणाऽतर ॥ द्यामुष्यायणावरजनक गोत्राची अनुवृत्ती आहे म्हणून सांगण्यावरून
नंतर पिंडपदे करून और्ध्वदेहिक श्राद्धादिक घ्यावे म्हणून मे कुलक मद्दादिक असे बोल धातिथी
तात ॥ पिंडश्राद्धे करून सापिंड्य च घ्यावे ॥ स्वधाशब्दे करून और्ध्वदेहिक घ्यावे म्हणून
अन्य पंडीत म्हणतात ॥ वास्तवीक विचार केला असता ॥ आधानवाक्यांतरे करून प्राप्त
जाहाले आहे ॥ ते ये ब्राह्मणादिक हि कर्तव्य प्राप्त जाहाला आहे ॥ या कर्त्यासवयोवस्था
विशेष विधायक च आहे ॥ यास्तव जातपुत्रकृष्णकेत्रापदास ॥ त्रिंशद्वर्षात्मिक वयो
वस्था विशेषावरलक्षणा अंगीकार केली ॥ तसेच पशुयागांत पशुबंधनाचा [illegible] ११

प्रमस्तो ॥ तो कोठेत रिक्थापिलापाहिजे त्याचे स्थळ विशेष बोधक ॥ [illegible] वेदी ला 22
दिवाक्य जाहाले पाहिजे ॥ यास्तव अर्धमंतर्वेदि ॥ अर्धबहिर्वेदि ॥ यादोही पदासवेदीचा 1949
आतवेदीचा बाहेर ॥ यादोही पदाची जी संधअन्या स्थळ विशेषी लक्षणा केली आहे ॥
तसेच गोत्रिरिक्थिवस्वधायादोही शब्दास ॥ जनकादिसंबंधप्रयुक्त जी जी कार्ये असती
ल ॥ त्याकार्यावरलक्षणा अंगीकार करावी ॥ तेणे करून जनक पितृव्यादि संबंधप्र
युक्त सर्वकार्याची निवृत्ति दत्तकास झाली याकारणास्तव च केवळ दत्तक पुत्र जीतो चा ३
पित्याचे सपिंडीकरण पार्वण श्राद्धादि भ्रांतिगृहीत पिताजी त्यासह वर्तमानेकरा लोणं
वे ॥ याप्रकारे करुन च दत्तकाचा पौत्रानी ही करावे ॥ जे दत्तक क्रीतपुत्रिकापुत्रपरपरिग्रहे

करून नानाप्रकार नाले ॥ तेद्यामुष्यायण म्हणवितात असेजे द्यामुष्यायण यांचा उपक्रम करून
कात्यायनबोलतो ॥ पालकपित्याचे भार्याचा ठाई औरस पुत्रनस[illegible]ल्यासदत्तादिकयाणी पा
लकाचेसर्वरिक्थहरणकरावे ॥ पिंडही त्रिपुरुषपर्यंत द्यावे ॥ पालकवजनकयादोघा
चाभार्यासअपत्यनसल्यासदोघाचेही द्रव्यघ्यावे ॥ दोघासही पिंड द्यावे ॥ दर्शादि
कश्राध्यां त पिंड देसेवेळस दोघाचे नाम कीर्तन करून एकपिंड द्यावा
॥ असेतीनपुरुषपर्यंत द्यावे ॥ हे कात्यायनाचे वचन जे ते द्यामुष्या
यणपर ॥ द्यामुष्यायणाचा उपक्रम कल्यावरून ॥ ॥ द्यामुष्यायणाने

[redacted]

ही त्यास ॥ पुत्रांतरनसल्यासउभयतासपिंड द्यावा वद्रव्य[illegible] ॥ जरउभयतास
ही औरसपुत्रआहेतर ॥ उभयतासही पिंड देउंनये ॥ प्रतिग्रही याचा जो औरसपु
त्रअसेल ॥ त्याचाचतुर्थांशमात्रघ्यावा ॥ अंसेवासिष्ठवचनआहे ॥ कात्याय
नानेही ॥ असेचसांगीतलेआहे ॥ कल्पतरुग्रंथाततीयांशघ्यावा ॥ असा
पाठआहे ॥ सवर्णशब्दकरून ॥ क्षेत्रेदत्तकादिकघ्यावा ॥ असे विज्ञानेश्वरअ
र्थ लिहिला ॥ जनकवप्रतिग्रहीतायाउभयतासही ॥ औरसपुत्रनाहीतर ॥

एकस्मिन्श्राद्धेअसाउपक्रमकेल्यावरूनदोघान्वेहीएकचश्राधकरावे॥हेमाद्रिग्रंथात
काण्वाजनिवचनपढलेआहे॥तेहीकात्यायनवचनसमार्थकचू आहे॥त्याचा अर्थ॥ ना
द्यामुष्यायणदत्तकजेजनककुली अथवात्रातिगृहीत्याचिकुली॥जेमृतआहेतयांचेस
पिंडीकरणस्ववर्गजेजनकाचेपितृवर्ग॥वपालकाचेपितृवर्गत्यासहवर्तमानकरावे॥
दत्तकादिकाचेपुत्रजेआहेत॥याणीजनकप्रतिगृहीतदजेयासहवर्तमानसपिंडीक
रणकरावे॥दत्तकाचेजेपौत्रत्यानीही॥आपलेपित्याचेसपिंडीकरणदत्तकजोआ
जात्याचाबापजोत्रपितामहजनक॥त्यासहवर्तमानकरावे॥दत्तकाचाजोपौत्रत्या ॥१३॥
णेपालकासहवर्तमानसपिंडीकरण॥इत्याअसल्यासकरावे॥जनकाशीतरकरावचू॥

साधारणअमावास्यादिकालजेत्यांचेठायी॥जनकआणिप्रतिगृहीता यदि पितरत्यांचेश्रा
एकचूकरावे॥मृततिथीसएकाचाउद्देश्यकरूनश्राधकरावे॥कोणीयेकवालतातदत्तक
जोआहे॥तोशास्त्रांतविहितनाहीपूर्वोक्तसंविद्हिशास्त्रांतसांगितलीनाही॥संविदावा
चूनजोघेतलाआहे॥तोहीद्यामुष्यायणचू॥याणीजनकप्रतिगृहीत्याचाउद्देश्यकरून॥
अमावास्यादिजेकालत्यांचाठायी श्राद्धेदोनकरावी॥अथवायेककरावे॥दत्तकपुत्रानेज
नकप्रतिगृहीतेजेआहेत॥त्यासहवर्तमानसपिंडीकरणवपार्वणश्राधादिककरावे॥याप्र
कारेकरूनपौत्रादिकानीहीकरावे॥असेबोलतात॥तेसंभवतनाही॥यात्वेकारणकेवळदत्त
कजोवचनेकरूनउक्तजाहालानाही॥तथापिपूर्वोक्तमनुवचनेकरून॥जनकादिकाचागो

तो

त्रादिकाची निवृत्ति सांगीतली आहे॥ त्यावरून केवळदत्तक तो जाहाला॥ ह्यामुष्यायणा जा
जनकादिकाची गोत्रनिवृत्ती होत नाही म्हणून ते केवळदत्तक नव्हे॥ केवळदत्तकापेक्षा ह्या
मुष्यायण वेगळा आहे म्हणून॥ गोतमवचन साधक आहे॥ त्याचा अर्थ॥ पितृबंधुचे सप्त
पुरुषानंतर॥ वजनकाची सप्तपुरुषानंतर॥ ब्रमातेचा पांचपुरुषानंतर॥ सापिंड्य निवृत्ती
होये॥ जनककुलाचेठायी सातपुरुषपर्यंत विवाह करूनये॥ असे जे सांगणे ते केवळ
दत्तकचे ह्यामुष्यायण जाहाला अस्ता व्यर्थ पडेल॥ गोतमवचनास सार्थक्य आणाव
याकरिता॥ केवळदत्तक ही अंगीकार केला पाहिजे॥ गोतमवचन ह्यामुष्यायणपर॥ व
मनुवचन केवळदत्तकपर॥ सापिंड्याची निवृत्ती सांगीतली आहे त्यावरून॥ अणखी १४

ही साधक आहे॥ अवराध्यायाचाठायी॥ ह्यामुष्यायण वदत्तक क्रीतादिक जे पुत्र अहित॥ त्याणी
गोत्रद्वयांत विवाह करूनये॥ जसे शौंग शौंशिर या ऋषी परस्परि विवाह होत नाही तसे॥ त्यावच
नांत ह्यामुष्यायण वदत्तक वेगळा धरिला आहे॥ त्याजवरून दोही सिध्द जाहाले॥ यावच ही ३
नेकडून गोत्रद्वय ही ह्यामुष्यायणास आले॥ मनुवचनांत गोत्रनिवृत्ती सांगीतली॥ त्याशी
यावचनाशी विरोध आला॥ तो विरोध केवळदत्तक वह्यो दोही धरो नविरोध परिहार करा
वा॥ यास्तव केवळदत्तक ही सिध्द जाहाला॥ यास्तव शूरसेन राजाने॥ कुंती राजा कारणे
दत्तक ते करून दिल्ही जी ची पुत्र जो अर्जुन त्यास॥ शूरसेन पुत्र वसुदेव त्याची कन्या
सुभद्रा॥ ती ची सापिंड्य निवृत्ती मनुवचनेकडून सांगून या गोतमवाक्यास॥ वसुदेवाची

१५ कन्याजीसुभद्रातीस विवाहनिषेधबोलून।।अर्जुनानेसुभद्रेशी विवाहकरूनये।।अशीशंका
करून।।वार्तिकानेसांगीतलेकीहीकन्याशूरसेनाची औरसनव्हे।।त्याचेकुलातीलमात्र
स्वरी।।परंतु।।त्याणेपालनमात्रकेलेम्हणून।।कुंतीभोजराजाला दत्तकदिल्ही।।अशीसं
बंधव्यवधानकल्पनावार्तिककारयाणेसांगीतली।।त्याप्रमाणेचभद्दसोमेश्वरानेस
माधानलेकरूनसांगीतली।।यास्तवअर्जुनानेसुभद्रेशी विवाहकेला।।सापिंड्यना
हीम्हणून।।कोणीम्हणतातभद्दसोमेश्वरानेगौतमवचनास्तव।।कुंतीशूरसेनाचाकुलाचे स ३
ठायी हीसप्तपुरुषसापिंड्यआहेम्हणूनसांगीतले।।तसेहीकोणीबोलतात।।तेभद्दसो
मेश्वराचायंथपाहाण्यांतनयेताबोलले।।भद्दसोमेश्वरानेतरपूर्वसापिंड्यनिवृत्तीला १५
८

गूनगौतमवचनासशूरसेनाचाकुलाचेठायी।।विवाहनिषेधमात्रसांगीतला।।गौतमवचनास 3|
सापिंड्यपरतनाही।।यापकारेकरूनशास्त्रार्थसिध्दअस्ता।।केवळदत्तकविद्या १९५१
ण२ मुष्यायणसिध्दजाले।।त्यातद्यामुष्यायण जनकाचापालकाचाहापुत्रअशीसंवि
दहीदत्तविधानाचापूर्वकरावी।।असेसिध्दजाहाले।।प्रतिग्रहीत्यासद्यामुष्या
यणहापुत्रअसेज्ञानझालेम्हणजेत्यालाचदृष्टार्थत्वम्हणनात।।केवळदत्तका
चाजोपालकपित्याचाकुलाचेठायी।।सप्तपुरुषपर्यंतसापिंड्य।।वमातृकु
लाचेठायी पाचपुरुषेसापिंड्यआहे।।जेवस्थगौतमाचेवचन।।सगोत्रेक

पर्यंत

ड्नदत्तकीतइत्यादिकसंस्कृतजोपुत्र।।तेशास्त्रोक्तविधिकरूनपालकपित्याचेगोत्रला
तेपावतात।।परंतुसापिंड्यनाही।।जेबृहन्मनूचेवचन।।दत्तकीतादिकजोपुत्रत्यांस
।।मातेच्यापाचपुरुषवपित्याचेकुलाचेठायी सातपुरुषपर्यंतसापिंड्य आहे।।गो
त्रमात्रपालकाचेहोते।।जेनारदवचन।।धर्मार्थजेपालितपुत्रतेस्यात्यागोत्रिकड्
नपुत्राचेपरीसंस्कृतकेले।।असेजेत्यासकेवळअंशभागित्ववापिंडभागित्वमा
त्रयेते।।सापिंड्ययेतनाही।।अशीजातिधांचीवचनेतीकोणत्याहीग्रंथातनाही
त।।ग्रंथस्तअसलीतर।।द्यामुष्यायणाचाजोपालकपिता।।त्याचेकुला[illegible] १६

यीसातपुरुषपर्यंतसापिंड्यनाही।।अशीएतदर्थकवचने।।केवळदत्तक
क्तगोतमवचनेकड्न।।पालकपित्याचाकुलाचेठायीसप्तपुरुषपर्यंत[illegible]पिंड्य
सांगीतलेचआहे।।मनुवचनेकरूनहीजनकजोपितात्याचेकुलाचेठायी
सापिंड्यनिवृत्तीसांगीतलीचआहे।।जीसापिंड्यनिर्णयग्रंथांतकोणीयेक
थोराचाले खआहे।।किजनकगोत्रेकड्नउपनयनादिसंस्कारेकरूनसं
स्कृतजोपुत्रत्यास।।जनकजोपितात्याचाकुलाचेठायीसातपुरुष वमा
तृकुलाचेठायीपाचपुरुषसापिंड्यआहे।।पालकजोपिता त्याचे कुलाचे

ठायीतीनपुरुषसापिंड्यआहे॥पालकजोपि तात्याविषयीपित्वप्रयोजकजे
उत्पादकत्व॥वउपनेतृत्वहेदोन्ही धर्मत्यावरनाहीतयावरून॥प्रतिग्रहीत्याचा
गोत्रेकडूनसंस्कारजाहालेअसता॥पालकपित्याश्रीवमातेश्रीसप्तपुरुष
वपांचपुरुषसापिंड्यआहे॥असाजोहिरवत्याचेमूळआम्हीजाणतना
ही॥अणखीयुक्त्यंतरहीजेप्रतिग्रहीत्याला उपनेतृत्ववउत्पादकत्वहे
दोन्ही धर्मनाहीततरापित्वतेंहीनाही॥तरतीनपुरुषसापिंड्यकसेयेईल॥ १२
प्रतिग्रहीत्याचेश्राधादिकर्तृत्वहीदत्तकासकसेयेयील॥पित्वत्वाचेव्याय १७

सापिंड्यझालेतर॥जेकापित्वतनाहीतेकासापिंड्येणारनाही॥असेबोलतायेईल॥ 35/1949
वस्तुतः॥गोतमादिकाचावचनेकडून॥प्रतिग्रहीतेजेत्यासहवर्तमानसापिंड्यपूर्वि
आम्हीसांगीतले आहे॥ लिहिलेहेथोडेच आहे॥अणखीबहुतच आहे॥हो
दिकृयाचाअर्थ॥१०॥ काद॥कलमएवं॥ ॥अत्र विभक्तानांयेथून॥
दिकृपर्यंतयाचा अर्थ॥वाक्याचेठायीअविभक्तानांहेउद्देश्यबोधक॥भ्रात्रर्णांहे अवि
भक्तानांयाचेविशेषण॥जाहालेयास्तवअविवक्षितजाहालेयाहेतूस्तव॥पिता
वपितामहवपुत्रवपौत्र अथवाप्रपौत्रवपितृव्यवभ्रातावभ्रातृपुत्रादिकजेअविभ

क्तअस्ता॥सर्वासएकचधर्म॥याधर्मा विषयीदेशाकालकर्ता इत्यादिकाचेऐक्यआहे
तरा॥एकप्रयोगरूपजीतंत्रता॥ती मीमांसान्यायेकरूनप्राप्तहोतअसत्ये॥प्रकृति
कर्तेभिन्नभिन्नआहेत॥तथापिनारदवचनेकरूनएकप्रयोगरूपजीतंत्रता विहित ती ३
जाहालि॥त्याहेतूस्त वश्रौताग्निवस्मार्ताग्निसाध्यजेकर्मतेअविभक्तजेत्यास
हीपृथक्आहे॥आहवनीयाग्निवअवसथ्यादिकजेअग्नीत्यांस॥त्यात्यापुरुषा
चासम्बंधआहे॥यास्तवतेहीपृथक्॥यारीतीकरूनश्राद्धजेतेही पि[illegible]
पुत्रादिकाचे॥अमावास्यादिकजेकालत्याकालांचेठायी॥देवता[illegible] १८
आहेत॥म्हणूनवेगळेचकरावे॥अग्निरहितभ्रातेअस्ता त्याणी[illegible]

कारणकीदेवतायेकचआहेतयास्तव॥प्रवासादिकेकरूनदेशभेदजाहा[illegible]अस्ता त्या
नीहीवेगळेचकरावे॥साग्निकभ्रात्याचीअग्निसाध्यजीकर्मेनीहीभिन्न[illegible]करावी
ग्रहस्तासदेवपूजावैश्वदेवादिकजेप्रयोगतेएकानेचकरावे॥म्हणजेसर्वासफल
होते॥हाचअर्थरागकल्पनेहीसांगीतलाआहे॥एकस्वयंपाककरूनउपजीवनक
रितात॥त्याग्रहीदेवपूजाएकवैश्वदेवएकच॥विभक्तअसल्यासवेगळेवेगळेकरा
वे॥पारिजातग्रंथांवीठायीजेआश्वलायनाचेवचन॥विभक्तभ्रातेएकपाककरूनजी
वनकरणार॥त्याचाजोवडिलभ्राताअसेत्याणेअग्नयग्नपूर्वकचारयज्ञकरावे॥विभक्तअ
थवाअविभक्तअसता॥पृथक्पाककरूनजीवनकरणारजेत्याणीवेगळेवेगळेपंच

माहायज्ञभोजनाचापूर्वीकरावे।।तेवचनसंस्रष्टिभ्रांतपर।।संस्रष्टिम्हणजेपूर्वीविभक्त
होवूनएकेजागीजाहालेतेसंस्रष्टि।।यावेकारणविभक्तअसतांएकपाकेकरूनजी
वनकरणारअसेजेवचनत्यावचनेकरूनविभक्तहोत्सातेजेअविभक्तअसेजेवचन
।।त्यावचनेकरूनहीसंस्रष्टिपरअसेबोधनहोते।।याकारणास्तवसंस्रष्टिपृथक्
पाकेकरूनजीवनकरितअसता।।पंचमाहायज्ञवेगळेवेगळेकरितील।।वाग्य
ज्ञम्हणजेब्रह्मयज्ञ।।तत्पूर्वकानूएथेअतद्गुणसंविज्ञानबहुव्रीहिकरावा।।तद्गुण
संविज्ञानबहुव्रीहीकेलाअसता।।वाग्यज्ञइत्यादिपदव्यर्थपडेल।।चतुरः याप्रमाणे १९
कहूनचारयज्ञकरावे।असेबोधनजाहाले।।प्रथमयज्ञटाकण्याविषयीकारणनाही

।।यास्तवब्रह्मयज्ञअविभक्तानीवेगळावेगळाकरावा।।हीहीनवचनेशिष्टमानीतनाही
त।।अविभक्तजेपुत्रत्यानीश्राध्यादिकएककरावे।दिशांतरीअसता।।दर्शश्राध्यवाअ
नुमासिकेवेगळीकरावी।।अविभक्तग्रामांतरासगेलेअसता।।सार्वकालदर्शश्राध्य
अनुमासिकपित्रादिकाचेवेगळेकरावे।।पृथक्पृथक्ग्रामांतरीराहाणारेवआप
लेअर्जितधनेकरूनजीवनकरणारअसेजेअविभक्त।।त्यांनीपार्वणश्राध्यादिक
वेगळेवेगळेकरावे।जिस्मृतिसमुच्चयग्रंथांतीलवाक्य।।वैश्वदेवप्रत्यादिकश्राध्य
वमाहालूयवदर्शश्राध्यदेशांतरीअसतांवेगळीवेगळीकरावी।।तीहीवाक्येसंस्रष्टि
पर।।असेकोणीबोलतात।।वस्तुतःपाहिलाअसताहीवाक्येनिर्मूलच।।अथवा

२० देशकालकर्त्रादिकांचेऐक्य असतांन्यायेकरूनतंत्रतासिद्धहोतअसल्ये॥ जास्ष्ठीकर्तृ
भेदआहेतेथेवचनेकरूनतंत्रतासिद्धहोते॥ जेथेदेशभेदआहेतेथेवचनवन्यायदोहींचा
अभाव॥याजकरितांश्राद्धादिकवेगळेकरावे॥धर्मप्रवृत्तीतलिहिलीतीवचनेवस्मृति
समुच्चयातीलवचनेयुक्तिमूलच॥कोणीयेकपंडितानेकेलीअशीजाणावी॥इतिदि
क्॥११॥ ॥कलमद्वादश॥ ॥द्वंद्वापवादयेथून॥विभज्यग्रहीयुःयेथ
पर्यंतीयाचाअर्थ॥जेविज्ञानेश्वरांचेवचन॥द्वंद्वाचाअपवादकपितरोयेथेएकशेषजो
केला॥त्यापासूनक्रमाचाबोधहोतनाही॥तथापिएकशेषार्थबोधकजेविग्रहवाक्य
त्याचेठायी॥मातरद्वाचापूर्वनिपातआहे॥अपवाद्यजोद्वंद्वत्याचापदाचाअनुसा २०

पित्याचीप्राप्ति

रावरून॥यास्तवएकशेषापासूनपूर्वमातेचीप्राप्ती॥नंतरसपत्नीपुत्रासहिताचबापआहे॥ 41
त्याचिद्रव्यालाप्राप्तहोयील॥मातेसतरिहाचपुत्रयाचिद्रव्यहीलाचप्राप्तहोणार॥असे 1949
जेसाधारण॥प्रथमतामातेसअधिकारपश्चा॥तूपित्यासधनग्रहणाविषयीअधिका
र॥असेबोललातेकात्यायनवचनविरोधास्तवचागलेनके॥विग्रहवाक्याचेकारण॥
संसृष्टित्वसोदरत्वहीदोहीकारणेआहेतम्हणून॥गौतमानीहिहाचअर्थसां
गीतला॥संसृष्टिमेलाअसतात्याचाअंशासेसृष्टीनेघ्यावा॥बृहस्पतीहीअसे
चबोलतो॥प्रीतिकरूनसंसृष्टिजाहालेअस्ता॥दोघानीसमविभागकरूनघ्या
वा॥पूर्वोक्तिअनेकवचनापासून इतकाअर्थनिष्पन्नहोतो॥पुत्रपित्याशीसंसृष्ट

असोअथवाअसंसृष्टअसो।।पित्याचाअंशापुत्रानेचघ्यावा।।अंशग्रहणाधिकारितांव
छेदकजेपुत्रत्वआहेलक्षणोन।।पुत्रांतरहीएकसंसृष्टआहेदुसरासंसृष्टनाही तरसंसृ
ष्टानेचघ्यावे।।कशावरूनतरसंसृष्टिनस्तुइत्यादिवचनेकरून।।बापाशीसंसृष्टिपु
त्रापुत्रातूनअन्यसंसृष्टिआहेत।।त्यांचाबापमेलाअस्ता।।त्याचाअंशासंसृष्टिपु
त्रानेचघ्यावा।।अन्यानेघेउनये।।दद्याच्चापहरेत्।।यावाक्येकरूनपुत्राहूनइत
रसंसृष्टिपितावभ्रातावपितव्यादिइतक्याचासमुदायअस्ता।।आयीवबापया
नीचघ्यावे।।त्यामध्येप्रथमआयीनेघ्यावेनंतरपित्यानेघ्यावे असेलक्षणतो।।पिताना
हीतरभ्रात्पितव्यादिकजेअसतीलत्यांनीवांटूनघ्यावे।।संसृष्टस्वरूपग्रहणाधि २१

रेकरून।।यास्तवएकशेषापासूनपूर्वमातेचीप्राप्तिनंतरपित्याचीप्राप्ती।। सपत्नीपुत्रास
हीहाचबापआहे।।त्याचिद्रव्यालाप्राप्तहोयीलं।।मातेसतरिहाचपुत्रमाचिद्रव्यईला
चप्राप्तहोणारअसेजेसाधारण्यप्रथमतामातेसअधिकार।।पश्चात्पित्यासध
नग्रहणाविषयीअधिकार।।असेबोलणेतेकात्यायनवचनविरोधास्तवचांग
लेनव्हे।।विग्रहवाक्याचेठायीमात्रादासपूर्वनिपातचआहे।।एतद्विषयीप्रमा
णनाही।।पितरौयेयेजोएकशेषत्यासद्वंद्वजोहोतोतोपक्षीहोतोपक्षीहोतना
ही।।तेणेकरूनएकशेषाचाअपवादत्वाविषयीप्रमाणनाही।।सापत्नबंधूचा

43.
1949

नोपित्याला साधारणत्व मतिला आहे ॥ सापत्नपुत्रा विषयी साधारणत्व नाही ॥ म्हणून हे
वाक्य क्रमबाधका विषयी प्रमाण नाही ॥ भ्रातानसलीतरभ्रात्याने धनघ्यावे ॥ भ्रातानस
लातरचे पुत्राने घ्यावे ॥ जी विज्ञानेश्वराची व्याख्या सोदरभाउ नसल्यास सापत्नभ्रात्या
नेघ्यावे ॥ सापत्ननसलातर सोदराचासुताने घ्यावे ॥ अशी जी व्याख्या केली ती संभवत
नाही ॥ कारणकी भ्रातृपदास सोदराचे ठायी शक्ति आहे ॥ सापत्नभ्रात्यावर गौणवृ
त्ती आहे ॥ असे एक्या पदापासून एक काली वृत्ति द्वये करून दोन अर्थाचा बोध होत
नाही ॥ कोणी येक म्हणतात भ्रातरयेथे ॥ भ्रातृपुत्रौ इत्यादि सूत्रे करू[illegible]
सारभ्रयारीतीचा जो विरूप एकशेष ॥ तेणे करून भ्रातानसल्यास वहिण[illegible]

ष

असे बोलणे तते संभवत नाही ॥ याचे कारण विरूप एकशेष करून भ्रात्याभावी भगिनीने
घ्यावे ॥ असा अर्थ करण्या विषयी प्रमाण नाही ॥ चौथे भाउ विभक्त होते यांत तिघे सा
पुत्र एक अपुत्र ॥ त्यामध्ये तीन सपुत्राती ल एक मेला ॥ अनंतर काही एक दिवसानी अपु
त्रही मेला ॥ या अपुत्राचा अंश मृत भ्रात्याचे पुत्रजे असती ल त्यांनी पितृव्याची जी
पत्न्यावापाचा जो अंश असेल तो घ्यावा ॥ अनेक पितृकाणा मिति न्याय करून ॥ १२ ॥
॥ ॥ कलमत्रयोदशारंभ ॥ ॥ तदुत्पन्नादीनां येथून पंक्ति पांच ॥ दिकये
थपावेतोयाचा अर्थ ॥ ननु म्हणजे शंका ॥ पत्नी दुहितरादिक जे संपूर्ण ते मेलास्यसंबंधी
म्हणून धनभाग होतात ॥ आत्मबांधवादिक जे यासही जो मेलात्याचा संबंधी आहे म्हणू

नधनहारा होतो ल॥ पित्या चेवमातोश्री चेबंधूया समृतसम्बंधनाही लणून धनसम्बंधकसा॥
पितुः पित्रसुः पुत्राइत्यादिकतरसंज्ञासंज्ञे सम्बंधमात्रार्थ चहे॥ धनेसम्बंधबोधनार्थन
के॥ यांचेसमाधान पितुः पित्रसाइत्यादिकजेवचन॥ यावचनापासून पित्याचा मातु
लवपित्या चेपित्र्यादिकजे यांचेसारिखे पित्रबोधकवमात्रबोधक यांचेठायी॥ योगरू
ढिवित्यति॥ तीणेकरून चत्यावचनांसनछद्दाचीप्रवृत्तीसंभवतअस्ता॥ संज्ञासंज्ञसंब
धबोधनकरणेत्यासव्यर्थताहोते॥ तिणेकरूनबंधुमात्रउद्देशकरून धनाचेसम्बंधवि
धानकेलेअस्ता॥ त्याचेठायी पितामाता पित्रबंधुवमात्रबंधुयाचीप्राप्तिजाहालीअ
स्तावचनालासार्थकतायेते॥ बंधूचाउद्देशकरून आणीवादिविधीचेठायीहीअसा

२३

चअर्थकराचा॥ इतिदिक्॥१३॥ ॥कलमचतुर्दश॥ विभक्तावायेथू॥ अनंतरः
सपिंडाः येथपावेतोयाचा अर्थ॥ एकदाविभक्तहोउनमागत्यानभ्राताअ[illegible]पित्राव
पित्र्ययांशीप्रीतीकरून एकत्रराहाला॥ त्यालासंसृष्टअसेम्हणतात॥ यावचनाचेठा
यी पितावभ्रातावपित्र्ययांशीएकत्रराहावें ॥अन्याबरोबरसंसृष्टहोउनये॥
कारणवचनांत अन्याचेग्रहणनाहीम्हणोन॥ मिताक्षरादिकजेयेथयांचेठायीआ
हे॥ विभागकर्तेजेअसतील॥ यांससंसृष्टतासागणेयुक्त॥ पित्रादिकपदेंजीआ
हेतनी विभागकर्तेलक्षणेकरून विभागकर्तृबोधककोणीयेकयज्ञाचाठायीस्थळवि
शेषी अर्धमंतर्वादियाक्याचीलक्षणाकेलीत्यासारखीयेथेही पित्रादिकपदासल

२४ क्षणा।।वाक्यभेदलक्षणजेप्रत्यारी संसृतेनेविधानकरावे।।भ्रात्यारी संसृष्टतेनेविधा
नकेलेअसता वाक्यभेदहोतो।।तेणेकरूनसपत्नीपितामहभ्रातापौत्रपित्व्यादिकयासहव
र्तमानसंसृताहोये।।विभक्तहोसाताजारएकत्रराहिलातोसंसृष्ट।।एकधर्मबोधकृतरूप
यासमानाधिकरण्यआहेलक्षणीन।।यासमानाधिकरण्यकरूनविभक्तजेभ्राते।।या
चेपुनादिकृत्यारी संसर्गहोतनाही।।विद्यमानधनवपुढेप्राप्तहावयाचेधनदोघा
चेपुनःविभागपर्यंतदोघाचे।।अरी।।बुधिअथवाइच्छात्यासंसर्गलक्षणावा।।संसर
ष्टीसविभागप्रकारमनुसारतो।।बरोबरजीवनकरणारेजेसंसृष्ट।।तिजरधनाचाविभा
करूनघेउलागलेतरसमघ्यावा।।तेथेश्रेष्ठभागनाही।।याकारणाचेठायीसमविभाग २४

सांगीतला।।तेणेकरूनविषमभागनिरस्तजाहाला असता।।श्रेष्ठभागकोणालानसावा।।हा
अर्थालिहिणेव्यर्थ।।यास्तवजावेठेससंसर्गजाहालात्याकाली कोणाचेद्रव्यकमीकोणाचे
द्रव्यअधीक।।विषम्येकरूनविभागवैषम्यआहे।।असेज्येष्ठप्रतिषेधजाणविनो।।असेको
णीबोलतात।।ज्येष्ठपदजेत्यासअर्थवादरूपतआहेयास्तव।।द्रव्यजेत्यासन्यूनाधिक्यअ
सताही विभागसम।।आचारहीअसाचआहे।।यावचनासआचारमूलकतेसंभवतअ
सता।।आचारासेश्रुतिचीकल्पनाकरणेहाअन्याय।।व्यवहारशास्त्रजेत्यासव्याकर
णशास्त्रजसेआचारमूलकआहे।।तसेयालाही आचारमूलकतआहेयाजवरूनकोणी
बोलतात।।बृहस्पति।। संसृष्टिमध्येकोणीवेकानेपराक्रमेकरूनअथवाविद्येकरून

धनमिळविलेअस्ता॥त्यासदोनविभागघ्यावे॥इतरांनीसमघ्यावे॥अर्जकस्यद्वौभागौयाव
चनेकरूनअंशाद्ययासिध्दहोतअसता॥बृहस्पतिवचनेकरून अंशासंबंधविधानकरणेव्यर्थपडे
ल॥यास्तवअसंसृष्टविभागजेयेहोयील॥ चतुर्थ्याविरोधकरूनसंपादनकेलेअस्ताभागद्व ३२
यप्राप्तहोत॥एथेसंसृष्टविभागस्मृती॥संसृष्टधनविरोधकरूनसंपादनकेलेअस्ताही॥अजे
कजोयासदोनभागप्राप्तहोतात॥असाअर्थकेलाअस्तावचनासव्यर्थकनायिले॥इतिम
दनोक्ति॥संसृष्टीचेधनग्रहणाविषयीअधिकारिभागतो॥पत्नीदुहितरवाक्यजेत्यावाअप
वादसंसृष्टिनस्तुहावाक्यतेणेकरूनहाअर्थसिध्दहोतो॥संसृष्टधनहारि[illegible]
लीलादिनके॥किंतुसंसृष्टत्वविज्ञानेश्वरादिकबोलतात॥अपवादशास्त्र[illegible]
स्त्रत्वनियमावरून॥पूर्वोक्तिस्वर्यातस्यअपुत्रस्ययादीहीपदाचाअन्वयावरूनहाअर्थलभ्यहो

त्रपौत्रप्रपौत्रज्ञासनाही॥तद्विषयकयास्तवतसाजोमृतसंसृष्टी॥याचेधन[illegible]हि
तपत्न्यादिकअसताही॥अन्यजोसंसृष्टीतोचधनग्रहणकरील॥असेजेते[illegible]त॥पूर्वो
क्तपदद्वयाचाअनुषंगावांचूनहीसंभवतअसता॥अनुषंगकर्ण्यासप्रमाण[illegible]याची
रूत॥अपवादासउत्सर्गसमानविषयलसांगीतलेतसर्वांसअपेक्षितनके॥किंतुकोणी
येकमेलाजोसपिंडतद्विषयकसलटलेअसता हीचरितार्थहोतो॥अपुत्रस्ययापदाचा
अनुषंगनसतास्वर्यातस्ययापदाचाअनुषंगनाही॥याज्ञवरूनमृतस्यहाअर्थलभ्यहो
णारनाही॥अशीशंकाकरितायेतनाही॥कारण॥हीयतांशप्रदानतः॥स्त्रीयेतान्यतरो
वापिइति॥असेवक्ष्यमाणजमनूचेवाक्यत्यावाक्यावरूनहाअर्थलभ्यहोतो॥अनु

पंगकेला असतापित्यासहवर्तमान संसृष्टकिंवा असंसृष्टजोपुत्र। त्यांस अथवापुत्रपौत्रा
सतुल्यांशापत्तीहोयील॥स्वपुत्रजोसंसृष्त्याप्रतयावचनाचीप्रवृत्तीहोणारनाही॥असेम्ह
टलेअसताव्यवहारशास्त्रासजेप्रामाण्यत्याभत॥हेतुभूतजोव्यवहारत्याशी॥विरोधिये
यील॥ननुलणजेशंका॥अनुषंगानसतासपुत्रजोसंसृष्त्याप्रतचवचनाचीप्रवृत्ती
जान्यावरून॥असंसृष्टिपुत्रवसंसृष्टिभ्राता दिकयांचासमवायजाहालाअस्ता॥
भ्रात्यालाचभागप्राप्तहोयील॥पुत्रासहोणारनाहीअसेजेबोलणेतेअसंगत॥याश्लो
काचाउत्तरार्धाख्येचाठायीप्रिहारकेल्यावरून॥प्रथमपादार्थाचा अपवादसा
गतो॥सोदरस्येतियेथेसंसृष्टिनःससृष्टीदोहीपदाचाअनुषंगकरावा॥मेलासंसृष्टी २६

जीत्याविधनसंसृष्टीसोदरसंसृष्टीअसोदरअसासमवायजालाअस्ता॥सदोधन
धेसंसृष्टीसोदरजोत्याणिचघ्यावा॥असाअर्थसिधहोतो॥त्याचेउत्तरार्धदयाचा
पहरेदित्यादि॥मेलाजोसंसृष्टित्याचेद्रव्यविभागकाळी॥त्याचीपलीस्पष्टगर्भअ
सता॥पश्चादुत्पन्नपुत्रत्यांससंसृष्टिपित्व्यादिकजेआहेततेत्याकारणेअंशदेवोता॥
पुत्रनसल्यासआपणचघ्यावे॥पित्रंशग्रहणाधिकारितावच्छेदकधर्मपुत्रत्वमा
त्र॥विभागोत्तरोत्पन्नत्व नहे अप्रयोजकत्वणोन॥गुणधर्मासप्रयोजकत्व
मानूनयेयाजवरून॥दिशांतरीविभागोत्तरभूवउत्पन्नअज्ञातजोपुत्रत्यास॥अधि
कारितायेणारनाहीत्याजवरून॥यास्तवपूर्वोत्पन्नअसंसृष्टिजोपुत्रत्याकारणेस

53.
1945

स्रष्टिजो पितव्यादिकजे यांचा अंशत्याला दिल्हा पाहिजे ॥ च ॥ असंसृष्टी सोदरव संसृष्टी सो
नोदरयांस ॥ विभागकरून धनग्रहणसांगतो याज्ञवल्क्य ॥ अन्योदर्यस्तुसंसृष्टी इत्यादि
क ॥ यावाक्याचेठायी ॥ अन्योदर्यव अन्यमातृजादिकजी पदें ॥ तीहीकरून सापत्नभ्रा
त्याचाबोधहोतो ॥ असाअर्थनहे ॥ किंतु ॥ पितव्यादिकही ॥ योगलक्षणजे अवयवव्युत्प
त्ती ॥ तीपासून साधारणतः बोधहोतोयाजवरून ॥ असेनकेलेतरे पितव्यादिक
ही संसर्गप्रतीपादनजे वाक्यत्यासवैय्यर्थ्ययेईल ॥ संसर्गप्रयुक्तअन्वकार्यनमहीतया
जवरून ॥ देहळीदीपन्यायेकरून ॥ असंसृष्टपीतीहे पदपूर्वार्धउत्तरार्धांत
ते ॥ संसृष्टीपदजेते आदृत्तीकरून द्रव्यसंसर्गवान् उदरसंसर्गवान् जो

देहळीदीपन्यायलक्षणजेउंबर्‍यावरदिवाठेविला असता दोहीकडेजसाप्रकाशपडतोतसेंचयापदाचीउभयत्र अन्वयाकरणे ॥

बोधकपहिल्यावाक्यार्थांतवउत्तरवाक्यार्थांतही ॥ आदिशब्दजो तोजा ॥ श्लोकी
तीलएकाचाअध्याहारकरावा ॥ असेअन्वयेकेलेअस्तासंलिंगेवाक्यार्थ अन्योद
र्यपदेकरून भिन्नोदरवपत्नीवापितावपितामहवसपत्नभ्रातावपितव्यादिकध्यावा ॥
संसृष्टीअसताधनहरणकरितील ॥ असंसृष्टीजो अन्योदर्यत्याणेधनहरणक
नये ॥ अन्योदर्यासअव्यतिरेककरून संसर्गजो धनहरणीकारण लक्षणवो
द्रव्यकरून असंसृष्टजोतोहीउदरकरून संसृष्टजो सोदरतोग्रहणकरील ॥ येणेकरू
नसोदरत्वमात्रच धनग्रहणीकारणबोलिजेले ॥ संसृष्टलक्षणजेकोण ॥ द्रव्यसंस
र्गवान् जो अन्यमातृजत्याणेच केवळधनग्रहणकरावे ॥ येणेकरून एकाससंसृष्टेक

२८ करून।।इस-यास सोदरत्वेकरून समविभागकरून घेतलापाहिजे।।असंसृष्टिसोदरपुत्रा विषयीहा
संसृष्टिसोदरपुत्रा विषयीहान्यूमार्गआहे।हान्यू अर्थसंसृष्टिप्रकरणी मनूनेस्पष्टकेलाआ
हे।संसृष्टीमध्येज्येष्ठकिंवाकनिष्ठसंन्यासकिंवापतित्वा दिदोषकरून।।अंशारहितजाहा
लातर।।अथवासंसृष्टीमध्येकोणीयेकमेलातरत्याचाअंशाचालोपहोयील।।मृतवसं
न्यासादिकांचेजेसोदरभ्रातेअसतीलत्याणीतेद्रव्यसमगाहून घ्यावे।।जेसंसृष्टिपत्नीव
पितृव्यवपितामहवसपत्नभ्रातृ पितृव्यादिकजेअसतीलत्यानीघ्यावे।।सोदरभ्रातेज
काअंशवाढूनघेवलागतील।।तेकासोदरभगिनीजात्याणीहीत्यावरोबरसमभागवांढून
घ्यावे।।याठिकाणी प्रजापतीनेविशेषसांगीतलाआहे।।याचाअर्थअंतर्धनलक्षणजेभूमी
चाठायीपूरूनठेवावयासयोग्यजेसुवर्णरोप्यादिक।।तेसंसृष्टभिन्नोदरअसतीलत्याघ्या २८

ये वेभूमितरसोदरभ्रात्यनिघ्यावी।।गवाश्वादिकतरसोदरवअसोदरयाणीसारोबरघ्यावे।।
भिन्नोदरजेवघ्यीलतेहाभिन्नोदरसंसृष्टजीअसेल।।त्याणेचघ्यावेगृहअश्वादिक
घ्यावे।।मदनबोलतो।।असेजेअर्थआहेत।।तेवचनापासूनबोधहोतनाही।।अंतर्धन
वभूमिवगायीइत्यादिकातील कोणीकद्रव्यअसता।।असंसृष्टीसोदरत्याणी
चघ्यावे।।असेस्मृतिचंद्रिकाकारबोलतो।।याविषयीप्रमाणनाही।।सोदरामध्ये
हीकोणीभ्रातेसंसृष्टिआहेतवकोणीअसंसृष्टिआहेत।।सांतसंसृष्टिजेसो
दरत्याणीचघ्यावे।।याचेकारण।।संसृष्टित्वसोदरत्वहीदोहीकारणेअस्तिलक्षण
न।।गोतमानीहीहाचअर्थसांगीतला।।संसृष्टिमेलाअसता त्याचाअंशासंसृष्टि

57
1949

नेनघ्यावा॥बृहस्पतीही असेचबोलतो॥प्रीतीकडून संसृष्टजाहालेअसतादोघानी समभाग करूनघ्यावा॥पूर्वोक्त अनेकवचनापासूनइतका अर्थनिष्पन्नहोतो॥पुत्रापित्याची संसृष्टअसो अथवा असंसृष्टअसो॥पित्याचाअंशापुत्रानेचघ्या॥अंशग्रहणाधिकारी ता वछेदकजेपुत्रत्वआहेम्हणो॥न॥पुत्रांतरहीएकसंसृष्टआहेदुसरा संसृष्टनाहीतरसंसृष्टाने चघ्यावे॥कन्यावरूनतरसंसृष्टिनस्तुइत्यादिवचनेकरून॥बापाचीसंसृष्टिपुत्रवपुत्राहून अन्यसंसृष्टी आहेत॥त्यांचाबापमेलाअसता॥त्याबाअंशासंसृष्टिपुत्रानेचघ्यावा॥छ न्यानीघेउनये॥दद्याच्चापहरेत्॥यावाक्यिकरून पुत्राहूनइतरसंसृष्टि पिताभ्राताप तृव्यादिइतक्याचासमुदायअसता॥आयीवबापानीचघ्योवे॥त्यामध्येप्रथमआयीनेघ्या वे॥नंतरपित्यानेघ्योअसेम्हणतो॥पितानाहीतरभ्रातापित्व्यादिकजेअसतीलत्याणीघेऊनये॥

कारितावछेदकधर्मसर्वाचे ठिकाणी आहेम्हणून॥असंसृष्टभ्राता आहे॥संसृष्ट पित्व्यसपत्नभ्रातादिकाचासमुदायअसता॥सर्वानीविभागकरूनघ्यावे॥असं सृष्टपिइत्यादिवाक्यं संसृष्टिनस्तुइत्यादिवाक्यद्वयेकरून॥केवळपत्नी संसृष्ट समुदायांतराहिलीअसतातीणेचघ्यावे॥संसृष्टिनस्तुइत्यादिवचनेकरून॥पत्नी सहवर्तमानअन्यसंसृष्टीचासमवायअसतात्याणीचघ्यावे॥पत्नीनेघेउनये॥हा चअर्थसंसृष्टिप्रकरणांत सांगनारहानी सांगितलाआहे॥भ्रात्यामध्येअप्र जकोणीमेलाअथवासन्यासीजाहाला असताही॥त्याचेधनजेशेषअरा

३० स्यानीघ्यावी॥स्त्रीधनावांचूनजीसंस्रष्टस्त्रीहोतीतीचेजीवनवरक्षणक्षयपर्यंतकरावे॥भर्त्या
स२ चीशय्यारक्षणकरीतअसें॥दुष्टअसल्यासअन्नआच्छादनदेऊनये॥तीचीकन्याअसल्या
सबापाचाअंशातूनविवाहपर्यंतभरणकरावें॥संस्कारहोयीतावत्कालपर्यंतभागद्यावा॥वि
वाहजाहाल्यानंतरपतीनेपोषणकरावे॥अत्रचांखनारदवचनात्॥भ्रातृणांहेऊनपदृतेसं
स्रष्टिमात्रबोधक॥भर्तृमात्रबोधकनव्हे॥अभ्युदयेष्टीवाक्यातनिमित्तकोटीमध्येनिर्वापअ
विवक्षित॥ हविःअभ्युदयांतयादिहीपदार्थासूनच॥हविचीजीप्रकृतीतीबोधजाहाल्या
वरून॥चंद्रोदयकालीनहविर्मात्रअभ्युदयेष्टीसनिमित्तजाहालेस्तणून॥
विवक्षा॥तस्माप्रकृतीहीमरणप्रव्रज्याप्रयुक्तविभागाविषयीसंस्रष्टीसत्र

स्याल्यावरतीभ्रातृपदाचीअविवक्षाकरूनसंस्रष्टिमात्रानेग्रहणकरावे॥जेसंस्र
न॥अपुत्रजीजाहालात्याचेद्रव्यभ्रात्यानीघ्यावे॥प्रतिनसल्यासमाता॥पित्रा
वाज्येष्ठपत्नीनेघ्यावे॥तिवाक्यजापुरुषनिपितृव्यभ्रातापुत्रसपत्नभ्रताइतक्याशीसंसर्गजा
हाला॥तिमेल्यानंतरहीमेलाअसता॥त्याचेद्रव्यग्रहणाविषयीअसंस्रष्टीजेभ्रात्रादिकृते
अधिकारी॥त्यावाक्यबोधकहेवाक्यअसेमदनबोलतो॥पितरामध्येहीप्रथममाते
नेंघ्यावे॥मातानसल्यासपित्यानेघ्यावेअसेतीचबोलतो॥ज्येष्ठपदेकरूनइंद्रियनिग्रह
वतीघ्यावी॥पत्नीनसल्यासभगिनीनेघ्यावे॥हाअर्थबृहस्पतीसांगतो॥संस्रष्टीची
जीभगिनीतीणेघ्यावे॥जोमेलात्याचाबापनाहीवआयीनाहीवपुत्रनाहीववायकोना

61
1949

नाही॥त्याचेद्रव्यभगिनीनेघ्यावे॥कोणीम्हणतातभगिनीनेयाठिकाणीदुहिताअसाएठ
आहे॥दुहिताचभगिनीयांचाअभावीजवळचासपिंडअसेलत्याणेघ्यावे॥१४॥ ॥
कलमपंचदशारंभ॥ ॥यत्रदुहिताद्यभावेयेथून॥विधीयतेइत्याद्युः॥येथपर्यं
तयाचाअर्थ॥कन्येचाविवाहजाल्यानंतर॥सासर्यांचेघरीजावयाचावेळेसमिळालेजे
द्रव्य॥त्यासअनन्याधेयस्त्रीणावे॥तेद्रव्य तीमेल्यानंतरपुत्रच कन्याअधिकारी असेमनू
बोलतो॥कन्यानसतासर्वपुत्रानीमिळूनघ्यावे॥पुत्रनस ताकन्याजसतीलत्यानी सर्वांनी
मिळोनघ्यावे॥कन्यापुत्रानी मिळूनघ्यावेअसाअर्थयाचाक्यापासूनहोतनाअसाअ
र्थविज्ञानेश्वरबोलतो॥अनन्वाधेयजेद्रव्य॥वभर्त्यानेप्रीतीकरूनदिल्हेजेद्रव्य॥अशी ३१

हीदोहीद्रव्याविषयीकन्यापुत्रानी मिळोनचघ्यावे॥असेकोणीबोलतात॥१५
॥ ॥कलमषोडशारंभ॥ ॥रिक्थग्राहकरणंदायोयेथून॥इत्यन
न्योंतिमपादार्थः॥येथपर्यंतयाचाअर्थ॥रिक्थलक्षणजेद्रव्य॥रिक्थग्राहवयोपि
द्ग्राहवअनन्याश्रितद्रव्यपुत्राभावीरिक्थायानेपरिहारकरावा॥रिक्थग्राहलक्षण
जेनपुंसकेपातित्यादिदोषयुक्तपुत्रअसताही॥जोन्यायेकरूनपुत्राकडेपूर्वोक्तदो
षनसता॥अन्यायेकरूनत्याचापित्याचेद्रव्यहरणकरितो॥असेचपरस्त्रीहरणक
रितो॥तोयापिद्ग्राहलक्षणावा॥जाचापित्याचेद्रव्य अन्यस्वामिकजालेनाही॥तोपु

न

३२ त्रअन्याश्रितलक्षणावा॥अक्षेचपौत्रप्रपौत्रपत्नीकन्यादिकेहरिक्थीलक्षणावि॥अगोदररिक्थ
ग्राहीनेरिणफेडावे॥नाहीतरयोषिद्ग्राहीनेफेडावे॥तोहीनाहीतरअनन्याश्रितद्रव्यपुत्र
त्राणेफेडावे॥तोहीनसल्यासपौत्रानेमुद्दलमात्रद्यावे॥तोनाहीतरप्रपौत्रानेद्यावे॥
तोहीनाहीतरबायकोनेद्यावे॥तीनाहीतरकन्यादिकरिक्थग्राहीअसतीलत्याणी
द्यावे॥प्रपौत्रादिकासरिक्थग्रहणनसल्यासत्याणीरिणदेउनये॥स्वल्परिक्थ
प्राप्तजाहलितरीवडुतऋणअसलेतरीफेडावे॥ऋणसमअथवाऋणापेक्षाअ
धिकरिक्थप्राप्तझालितरीचऋणफेडावे॥असाअर्थनाही॥यावचनाचाबोध्यान
रणाचादुसराअर्थपुत्रहीनजोऋणदेणारतोउत्तमर्ण॥असाजोरिक्थीतोमध्य ३२

ले

असता॥त्याचेदिल्हेनेऋणतेमाघारेघेणारपत्नीकन्यादिक॥अधर्मलक्षणेजोऋणघेणा
त्यापासूनघ्यावे॥१६॥ ॥कलमसमदशाप्रारंभ॥ ॥विप्रदंड्येथून॥१
तिहिकूपर्यंतयाचाअर्थ॥नारदलक्षणेतोसर्ववर्णासदंडप्रकारणीजोसांगीतलात्यातही
वधावाचूनजोदंडतोब्राह्मणासयोग्य॥वधावाचूनदंडकोणता॥मस्तकमुंडन॥गा
वातूनबाहेरघालिवणे॥ललाटीचाभिशस्तांकः॥लक्षणजेलादाचेठायी॥अभिश
स्तलक्षणेदोष॥तंनिमित्तकजेअंकन॥तेप्रायश्चित्तकरणीसांगीतलेआहेत्याजवरू
नसमजावे॥गर्दभासहवर्तमानफिरवावे॥त्याप्रमाणेचारप्रकारेंदंडब्राह्मणासविहि
तआहेत॥तेदोषातारतम्यकरूनयोजावे॥कदाचितजाणताहीब्राह्मणअसलातरी

65
1949
क

तो ध्यावध्यनवें।।गायीब्राह्मणावाचूनजो आततायी।।त्याचावधकरावाअसेसुमंतूनेसांगी
तलेआहे।।आतताई जोतोउत्कृष्टतपस्वाध्यायसंयुक्त असता।।त्याचावधक रूनये
।।पापहीनजालिनसतावधकरावाब्राह्मणूनभृगुबोलतो।।त्याचाअनुवादकात्यायनानेक
ला।।आततायीचाप्रकारकात्यायनसांगतो।।तरवारघेउनमारावयासआसला।।वि
षद्यावयासघेउनउभाराहिलाआहे।।घरजाळावयास अग्नीघेउनउभाराहि
लाआहे।।दुसऱ्यासवायीदव्यबोलूनहातपुंछकरितो।।अथर्वणमंत्रेकरूनजोमारि
तो।।राजाजवळचाहाड्यासांगतो।।आपलीबायकोपतिव्रताअसतानीलयाकरितो
।।दुसऱ्याचेधर्मसर्वादेखताकाढितोतो।।असेबहुतप्रकारचेआहेत आततायीम्हणून
जाणावे।।वासिष्ठहीआततायीसांगतो।।अग्निघरादिकासदेणारा।।विषमनुष्यादिको

सदेणारा।।शस्त्रघेउनमारावयासयेणारा।।दुसऱ्याचेद्रव्यनिमित्तावाचून अपहरणारा
रा।।दुसऱ्याचेक्षेत्रवबायकोहरणकरणारा।।गोब्राह्मणभिन्न असेजे आतताई तेमार
धकरावा।।असेहीअसलेतरीगायीब्राह्मणासवधनाही।।जेतेमनुवचन।।गुरुवबाल
वृद्धवेदशास्त्रसंपन्नब्राह्मण।।आततायीहोउन अस्त्रशस्त्र असतात्याचावधकरावा।।
जेकात्यायनवचन।।वेदवेदांगपारगअसाजोआततायीतोमारावयास अमलाअस
ताल्यालामारावा।।याआततायीवधेकरून बलहत्याहोतनाही।।याहोहीवचनांत
कोठेअपिशब्दकोठेवाशब्दआहे।।याजवरूनब्राह्मणवेरीजकरूनजे आतताईत
त्यरहीवचने।।त्यावचनांतब्राह्मणपदआहेतेकेमुनीकन्यायेबोधनार्थी।।आततायी
ब्राह्मणहीमारावा।।तेकाब्राह्मणभिन्नासनिश्चयेकरून मारावा।।हाकयमुनीन्या

67
1949

याचाअर्थ॥तस्मात्यावाक्यांतब्राह्मणपदअसताहीब्राह्मणासमारावेअसेतात्पर्यनाही
॥ब्राह्मणखेरीजकरूनमारावे॥येथेतात्पर्यमिताक्षराग्रंथांतआहे॥शस्त्रउचलूनबाले
हीआलाअसतातोहीआततायी॥त्याळामारिलाअंताभ्रूणहत्यादोषयेतनाही॥ स ३
जेरनमारिलातरभ्रूणहत्यादोषयेईल॥अत्रीगालवऋषीचाउक्तीआहेत्याजवरून॥
स्वाध्यायीअध्ययनशीलहोत्साताम्हकुलातहोउनतोजरआततायीझालाअसता
॥त्याळामारलातरमारणारालाभ्रूणहादोषनाही॥नमारलाअसताभ्रूणहादोष
आहे॥असेबृहस्पतीबोलतो॥यास्तवअपत्यासमारावयाकरिताआलाजोब्राह्मण ४था
तोहीवध्यक्षत्रदारादिकेकरून आततायीजोब्राह्मणतोवध्यनके॥क्षत्रियादिक
जेसर्वआतताईतेसर्वहीवध्य॥असाचंद्रिकाकाराचाआशय॥चंद्रिकाएकारजोवो ३५

लतोहान्यूअर्थचांगला॥मनुवकात्यायनवगालववबृहस्पती॥यावचनांसआपणाला
मारावयासआलाजोआततायीत्यासमारावे॥असाजोआततायीविशेषतब्रह्मधकस्व
आल्यावरून॥सामान्यजीपूर्वोक्तसुमंतुवकात्यायनवाक्यित्याचाबाधकरणेउचित
है॥यास्तवसाध्यावचनाचीयेकवाक्यतापाहाता॥शास्त्रघेउनआपणासमारावयाला
आलाजोब्राह्मणआततायीतोवध्य॥त्याहूनखेरीजजे आततायीब्राह्मण॥तेवध्यनके
तू॥जेबृहस्पतीवाक्य॥आचारअध्ययनशीलजोआततायीत्याचेहननकेलेअसता
अश्वमेधफलप्राप्तहोते॥तेबृहस्पतीवचन॥स्वधाविषयीउद्यतजोआततायीब्राह्म
ण॥त्याहूनअन्यजोआततायीत्याचेहननकेलेअसता॥अश्वमेधफलप्राप्तहोते॥

३५ एतत्परहेवाक्य।।कलिनिषिधप्रकरणींतब्राह्मणासहस्त्रिकडूनवधोद्यतजो आततायी
असेलत्याचावधकरावाब्राह्मणोनसांगीतलेआहे।।यासमागीलवचनेकडून।।स्ववधोद्य
तआततायीब्राह्मणासवधविहीनजाहालानसेता।।कलिवर्ज्यामध्येस्ववधोद्यतआ
ततायीब्राह्मणवधकरूनये।।असेलल्लेतेव्यर्थपडेल।।सर्वहीकलिनिषधवचनेजीआ
हेत।।तीविधिप्राप्तगोचरत्वजेहेधर्म।।कलियुगाचाठायीवर्ज्य।।असेमनीषीबोल
तात।।असेजेवचनत्यावचनातेधर्मपदस्वारस्येकडूनसर्वग्रंथांचेठायीव्यवस्था
पितजाहालेआहे।।न।।यास्तवकलियुगाचेठायीस्ववधोद्यतजोआततायीब्रा
ह्मण।।तोवध्यनहे।।युगांतरीतेवध्य।।स्ववधोद्यतआततायीब्राह्मणस्व[illegible]करू ३५

न।।आततायीब्राह्मणासर्वयुगाचेठायीअवध्य।।क्षत्रियादिकजेआततायी।।तेस ३६
र्वहीसर्वयुगांचाठायीवध्य।।इतिदिक्।। ।।श्री।।

71
1984

72

1949